

TORNYOSPÁLCA

Református templom

ТОРНЬОШПАЛЦА – Реформатска црква

TORNYOSPÁLCA – The Calvinist Church

TORNYOSPÁLCA – Reformierte Kirche

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE KÖZÉPKORI TEMPLOMOK ÚTJA

TORNYOSPÁLCA Református templom

A középkori templomok útja címen született meg az a tematikus útvonal, amely a Kárpát-medencében egyedülálló vallási és kulturális örökséggel szeretné mélyrehatóan megismertetni az érdeklődőket. Ez a tematikus útvonal hivatott bemutatni a valaha egy történelmi régiót alkotó, Északkelet-Magyarország, Kárpátalja, valamint a Partium északi részének középkori egyházi örökségét. Az útvonal területileg a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg, a romániai Szatmár és az ukrajnai Kárpátalja megyén halad keresztül, amelyet behálózzák közös történelmi gyökerek. Kárpátalja középkori templomai jelentik a nyugati kereszténység keleti határvonálát, itt ér véget gótika és veszi kezdetét a fa templomok földje és az ortodoxia. A viharos történelmű Kárpátalján viharos múltja volt a templomoknak is. Sokuk elpusztult a tatárjárás után, a reformáció előretörésével sorra a protestánsokhoz kerültek, számos leégett a kora újkor szabadság küzdelmeiben, a szovjet időkben, több esetben Isten házából ateista múzeum lett. Mára az idő, a történelem megnyugodott és az egyházi örökség turista látványossággá vált.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, középkori templomokban Magyarország egyik leggazdagabb vidéke, a középkori templomoknak itt olyan sűrű hálózatuk maradt fent, amely egyedülálló. Szatmár és Bereg középkori egyházi örökségének egyedi hangulatát idézik a kisméretű templomok, a mellékük épített fa harangtornyok, a gazdagon fennmaradt középkori freskók, a festett karzatok, a díszes kazettás mennyezetek, faragott szószekek. Az Alföld középkori templomainak nagy része a török dúlások áldozatává vált. Ez a vizek által körbezárt vidék azonban távol tartotta magától a hódító hadakat, az idegen kultúrákat. Így maradhattak fent páratlan gazdagságukban és szépségükben ezek a kis középkori templomok, amelyek ékszerdobozai ennek a vidéknek.

www.temple-tour.eu

<http://www.facebook.com/kozepkoritemplomokutja>

Тематичний маршрут під назвою «Шляхами середньовічних церков» був створений з метою докладного ознайомлення зацікавлених з цією винятковою клерикальною та культурною спадщиною Карпатського басейну. Цей тематичний шлях покликаний на представлення церковної спадщини середньовіччя колись єдиного історичного регіону – Північно-східної Угорщини, Закарпаття, а також північної частини Парціуму. Наявний шлях територіально охоплює область Сабольч-Сатмар-Берег в Угорщині, повіт Сату-Маре у Румунії і Закарпатську область України, в якому переплітаються спільні історичні корені.

Середньовічні церкви Закарпаття являють собою східну межу західного християнства, тут завершується готика і починається край дерев'яних церков та ортодоксія. Бурхлива історія Закарпатського краю відображає також і бурхливе минуле церков. Багато з них було спустошено за часів татарської навали, з прориванням реформації вони одна за одною опинилися у володінні протестантів, значна кількість з них згоріла на кострі визвольної боротьби нової ери, а за радянські часи більшість домів Господніх стали музеями атеїзму. На сьогоднішні часи та історія утихомирились, і церковна спадщина стала туристичним видовищем. Область Сабольч-Сатмар-Берег є одним із найбагатших на середньовічні церкви краєм Угорщини, тут залишилася така багата ланка церков середніх віків, яка у своєму порозумінні являється унікальною. Церкви малих розмірів Сатмарського та Березького країв, зі зведеними біля них дерев'яними дзвіницями, збереженими до нас середньовічними фресками, розмальованими хорами, орнаментальними кесонними стелями та різьбленими амвонами, відтворюють винятковий настрій середньовічної церковної спадщини. Більша частина середньовічних церков Альфельдського краю стала жертвою татарського нашествия. Однак цей, окутаний водами, край не допускав до себе ворожнече військо, чужу культуру. Таким чином він міг зберегти в своїй незрівнянній помпезності та красі ці маленькі середньовічні церкви, які безсумнівно є родзинками цього краю.

The Route of Medieval Churches is the name of the thematic route designed with the intention of thoroughly familiarising interested tourists with a unique religious and cultural heritage in the Carpathian Basin. This thematic route was created with the purpose of presenting the medieval ecclesiastical heritage of three geographical units, which formed a historical region in the past: Northeast Hungary, Kárpátalja (Subcarpathia) and the northern area of the region called Partium. The route crosses Szabolcs-Szatmár-Bereg county on Hungarian territory, Szatmár/Satu Mare county in Romania and Transcarpathia (Zakarpatska oblast') in Ukraine. A web of common historical roots ties together these three administrative units.

The medieval churches in Kárpátalja (Subcarpathia) represent the eastern frontier of Western Christianity, this is the region where Gothic architecture meets the wooden churches characteristic to the Greek Orthodox denomination. The region itself had a tumultuous history and the past of its churches constitutes no exception with regard to this observation. Many of them had been destroyed during the Mongol Invasion of Europe, the remaining ones were seized one after another by the Calvinists as the Reformation gained ground, a large number burned down during the freedom fights of Early modern history and, in Soviet times, churches were often transformed into museums for atheists. We live now in peaceful times, in a calm period of history - hence, churches became tourists' attractions.

Szabolcs-Szatmár-Bereg county is one of the richest areas in Hungary in what concerns medieval churches. A unique network of medieval churches has been preserved here. The small churches, the wooden belfries standing next to them, the medieval frescoes which still exist in so many places, the painted galleries, the richly decorated coffered ceilings and the carved pulpits evoke the unique atmosphere characteristic to the ecclesiastical heritage of the historical Szatmár and Bereg counties. Unfortunately, the major part of the medieval churches on the Great Hungarian Plain (Alföld) have been devastated by the Ottoman Turks. Nonetheless, the waterways and lakes surrounding this region kept conquering armies and foreign cultures away. In this manner, these tiny medieval churches, real jewels of this area, could have been preserved together with their unparalleled richness and beauty.

www.temple-tour.eu

<http://www.facebook.com/kozepkoritemplomokutja>

Unter dem Titel **Straße mittelalterlicher Kirchen** wurden eine thematische Tour zusammengestellt, die das einzigartige religiöse und kulturelle Erbe des Karpatenbeckens umfassend vorstellen möchte. Diese thematische Tour führt durch die einst eine zusammenhängende historische Region bildenden Gegenden von Nordostungarn, Transkarpatien sowie den nördlichen Teil von Partium und macht an den schönsten, sakralen Bauten aus dem Mittelalter halt. Die Tour verläuft durch das ungarische Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg, den rumänischen Kreis Satu Mare und das ukrainische Transkarpatien, ein Landstrich, der durch gemeinsame historische Wurzeln verbunden ist.

Die mittelalterlichen Kirchen von Transkarpatien bedeuten die östliche Grenzlinie des westlich geprägten Christentums, wo die Gotik endet und das Gebiet der Holzkirchen und des orthodoxen Christentums beginnt. In Transkarpatien mit seiner turbulenten Geschichte blieben auch die Kirchen nicht von den Turbulenzen verschont. Viele von ihnen wurden nach dem Tatarensturm zerstört, eine ganze Reihe wurde mit der Ausbreitung der Reformation in protestantische Kirchen umgewandelt, zahlreiche Kirchen brannten in den Freiheitskämpfen der frühen Neuzeit nieder, zu Zeiten der Sowjetmacht wurden mehrere Gotteshäuser als atheistische Museen genutzt. Heute beruhigten sich die Zeiten und das sakrale Erbe wurde zur Touristenattraktion.

Das Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg ist eine der an mittelalterlichen Kirchen reichsten Gegenden in Ungarn, die frühen Kirchen blieben hier in einem so dichten Netz erhalten, das einzigartig ist. Die kleinen Kirchen, die daneben gebauten Glockentürme aus Holz, die vielfach sichtbaren mittelalterlichen Fresken, die bemalten Emporen, die geschmückten Kassettendecken, die geschnitzten Kanzeln beschwören die einzigartige Atmosphäre des mittelalterlichen sakralen Erbes von Szatmár und Bereg herauf. Das von Gewässern umgebene Gebiet hielt die Truppen auf ihren Eroberungszügen und auch fremde Kulturen fern, deshalb konnten die kleinen mittelalterlichen Kirchen in ihrem einzigartigen Reichtum und in ihrer Schönheit erhalten bleiben, die architektonische Kleinodien dieser Gegend sind.

TORNYOSPÁLCA

Református templom

H

A falu neve 1212-ben bukkan föl először. Később a Tomaj nemzetség szerzett birtokokat ezen a vidéken. Később a Losonci család birtokolt itt. A templom régészeti és műemléki kutatására 2006-2007-ben került sor. Ekkor derült ki, hogy az első periódusú épületen jelentős átalakítások történtek. A korai templom hajója a mainál rövidebb volt, a templom nyugati és a szentély keleti falát, valamint a sekrestyét is elbontották. A legkorábbi templom teljes egészében téglából épült, követ (a szentségtartó fülke kivételével) nem alkalmaztak. A kutatás végül négy fő építési periódust különített el.

A legkorábbi templom egyhajós, egyenes szentélyzáródású épület volt. A szentély északi oldalához kicsiny, dongaboltozatos sekrestye csatlakozott. A templom téglából falazott kávájú, félköríves záradékú bejárata a hajó déli oldalán nyílt. A hajó valószínűleg síkmennyezetes volt. A templomról okleveles említést nem ismerünk, a falu neve a pápai tizedjegyzékben nem szerepel, plébánosát csak 1454-ben említik először. A templomot valószínűleg a XIV. század közepe táján emelhették, az építetők valószínűleg a Losonci család tagjai voltak. Az első templomot a XV-XVI. század fordulóján majdnem teljesen lebontották. A szentély nyugati falát elbontották, ám északi és déli fala jelentős mértékű visszabontás után újra épült, melyhez egy sokszögzáródású, fiókos dongaboltozatos, kívülről támpillérekkel erősített részt kapcsolnak.

A hajó méretei nem változtak, de nyugati végébe karzat került. A hajó külső homlokzatának felső – falkorona alatti – sávját idomtégglából készült, vakmértműves, csúcsíves lezárású és négykaréjos, valamint az északi oldalon kör alakú nyílást formázó díszítőelemekkel gazdagították. A déli oldalon egy sávban, a hajó északi falában a vakmértműves elemek két sorban helyezkednek el. A hajó és a szentély ablakai valószínűleg mértművesek voltak. A korábbi, egyszerű déli kaput befalazták, és valószínűleg a nyugati oldalon nyitottak díszesebb kaput. A kutatás során freskóra utaló nyom nem került elő.

A külső homlokzatokat, valamint a belső terek oldalfalát fehér meszelésű vakolat borította. A szentély északkeleti falszakaszában egy vakmértműves timpanonnal koronázott szentségtartó fülkét helyeztek el, amely nagyon hasonlít a tiszaszentmártoni templomban látható fülkéhez. A templom tornya a XIX. század elején épült. A templom legutóbbi külső helyreállítása 2012-ben fejeződött be a különleges vakmértműves díszítések bemutatásával.

ТОРНЬОШПАЛЦА

Реформатська церква

Найменування поселення вперше згадується у 1212 році. Пізніше тут були маєтки роду Томаїв. Потім власниками була родина Лошонці. Історично-архітектурні дослідження церкви проводилися в 2006-2007 роках. В процесі досліджень виявилось, що первинна будівля зазнала значної перебудови. Неф ранішньої церкви був коротшим від нинішнього, західна стіна церкви та східна стіна апсиди, а також ризниця були знесені. Первинна церква була споруджена повністю з цегли, камінь (за винятком пастофорію) не використовувався. В результаті дослідження було встановлено чотири основних періоди спорудження.

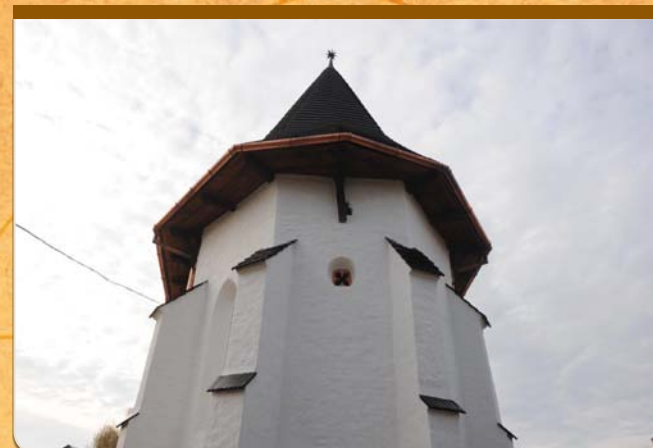
Найдавніша церква була однефною будовою з прямокутним завершенням апсиди. До північного боку апсиди примикала невелика ризниця з бочарним склепінням. Церковний портал з виконаним із цегли одвірком та з півциркульним завершенням знаходився в південному боці нефу. Неф напевно мав плоску стелю. Письмові згадки про церкву нам невідомі, назва поселення в реєстрі папської десятини не фігурує, її священик вперше згадується лише в 1454 році. Ймовірно, церква була зведена в середині XIV століття, забудовниками, вірогідно, були члени родини Лошонці.

Перша церква на межі XV та XVI сторіч була майже повністю знесена. Західну стіну апсиди розібрали, але північна та південна її стіни після знесення їх значної частини були відбудовані, і до них була прибудована частина з полігональним завершенням, покрита пазушним бочарним склепінням, ззовні укріплена контрфорсами.

Розміри нефу не змінилися, але до західного його краю добудували хори. Верхня смуга зовнішнього фасаду нефу (під вінком стіни) виготовлена з фасонної цегли, оздоблена глухим масверком, стрілчастим завершенням та тетраконхою, а з північного боку – оздобленням у вигляді отворів круглої форми. Елементи глухих масверків на південному боці розташовані одною смугою, а на північній стіні нефу – в два ряди. Вікна нефу та апсиди, ймовірно, були з масверками. Прості форми первинний південний портал було замуровано і, вірогідно, на західному боці було прорізано більш багатий оздоблений портал. В процесі дослідження слідів, які вказували б на наявність фресок, виявлено не було.

Зовнішні фасади та бокові стіни внутрішнього інтер'єру було покрито побіленою штукатуркою. На північно-східній ділянці стіни апсиди був розміщений пастофорій, увінчаний тимпаном з глухим масверком, що подібний

до пастофорію тисасентмартонської церкви. Церковна вежа була побудована на початку XIX століття. Остання зовнішня реконструкція церкви закінчилася в 2012-му році з представленням незвичайного оздоблення в вигляді глухих масверків.

TORNYOSPÁLCA

The Calvinist Church

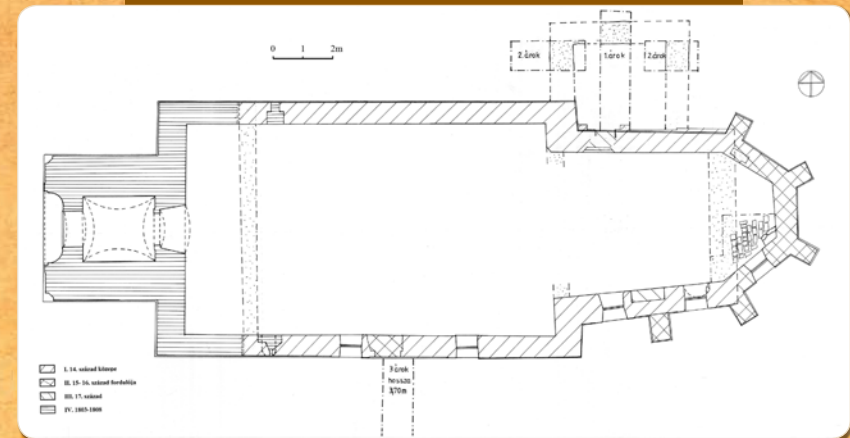
The village was mentioned for the first time in 1212. Later, the Tomaj clan obtained possessions in this area, but the Losonczi family followed them as landlords. The church was explored from an archaeological and an art historical point of view in 2006-2007. It was discovered that the edifice built in the first period underwent major modifications. The nave of the early church was shorter than the present one; furthermore, its western wall, the eastern wall of its sanctuary and its sacristy were demolished. The earliest church was built almost entirely of bricks, and except for the tabernacle no stone was used at all.

Research efforts identified four building periods. The first church was a single-nave edifice and its sanctuary ended in a straight line. A small sacristy covered with a barrel vault was connected to the northern wall of the latter structural element. The semi-circular entrance to the church had a frame built of bricks and was located on the southern side of the nave. The latter had probably a flat ceiling. Interestingly, the church was not mentioned in any diploma at all, neither was the name of the settlement listed in the register on the Papal Tenth. The parish priest was mentioned for the first time in 1454. The church was probably erected by the middle of the 14th century, and was commissioned by the Losonczi family.

However, at the end of the 15th and the beginning of the 16th century, the original church had been almost completely demolished. The western wall of the sanctuary was torn down, while the northern and southern walls have been rebuilt after being demolished to a large extent. To the latter side, a polygonal part covered with a barrel vault ceiling and fortified on the outside by buttresses has been added. The size of the nave was not modified, although a gallery was built in its western end. The upper part of the external frontispiece, located below the cornice of the walls, was embellished with decorations made of profiled bricks. Except for the northern side, where the decorations mimic circular openings, these are quatrefoils ornate with blind traceries and spanned by lancet arches. On the southern side, these elements decorated with blind traceries form a single row, while on the northern wall, two such rows can be seen. Most probably, the windows of the nave and the sanctuary were initially embellished with tracery decorations. The original, rather simple southern gate was walled up, and a decorated gate was made on the western side. The explorations revealed, however, no frescoes.

The external frontispieces and the side-walls of inner spaces were covered with white lime coating. A tabernacle crowned by a tympanum decorated with blind tracery was placed in the northeast side of the sanctuary's wall. This tabernacle is very similar to the

one in Tiszaszentmárton. The present form of the church stems from the beginning of the 19th century. The last external renovation of the church was completed in 2012 when these special blind tracery decorations were made visible for the public.

TORNYOSPÁLCA

Reformierte Kirche

DE

Der Name des Dorfes tauchte zum ersten Mal im Jahr 1212 auf. Später erwarb das Geschlecht der Tomaj Güter in dieser Gegend. Danach hatte die Familie Losonci hier Besitztümer. Die archäologische und denkmalsschützerische Erforschung der Kirche fand in den Jahren 2006 bis 2007 statt. Dabei stellte sich heraus, dass an dem Gebäude aus der ersten Periode erhebliche Umgestaltungen vorgenommen wurden. Das Schiff der früheren Kirche war kürzer als das heutige, die westliche Kirchenwand und die Ostwand des Chors sowie die Sakristei wurden abgerissen.

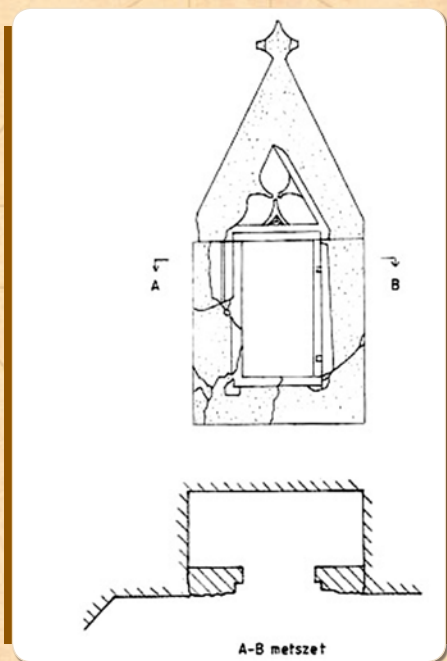
Die früheste Kirche bestand vollständig aus Ziegeln, Steine wurden mit Ausnahme der Monstranznische nicht verwendet. Die Forschung unterscheidet schließlich vier Hauptbauperioden, die früheste Kirche ist einschiffig und hatte einen Ohr mit geradem Chorschluss. An die Nordseite des Chors schloss sich eine Sakristei mit Tonnengewölbe an.

Die Kirche konnte an der Südseite des Schiffs durch einen halbkreisförmig abgeschlossenen Eingang mit Zargen aus Ziegeln betreten werden. Das Schiff hatte wahrscheinlich eine gerade Decke. Die Kirche wird nicht urkundlich erwähnt, der Name des Dorfes ist in dem päpstlichen Kirchenzehnten-Register nicht aufgeführt, seine Pfarrei wird 1454 zum ersten Mal erwähnt. Der die Kirche wurde wahrscheinlich um die Mitte des 145. Jahrhunderts errichtet, die Bauherren waren wahrscheinlich Mitglieder der Familie Losonci.

Die erste Kirche wurde um die Wende vom 15. und 16. Jahrhundert fast vollständig abgerissen. Die Westwand des Chors wurde abgerissen, doch die Nordwand und die Südwand wurden nach einem erheblichen Abriss erneut aufgebaut und daran schloss sich der vieleckig abschließende, von Tonnengewölbesegmenten bedeckte und von außen mit Strebepfeilern verstärkte Teil an. Die Abmessungen des Kirchenschiffs änderten sich nicht, doch am westlichen Ende wurde eine Empore eingebaut. Der obere – unter der Wandkrone - liegende Streifen der Außenfassade des Kirchenschiffs wurde aus Profiziegeln errichtet, mit Blindmaßwerk und spitzen und quadratischen Elementen, an der Nordseite des Kirchenschiffs wurden zwei Reihen aus Blindmaßwerk angeordnet. Die Fenster des Kirchenschiffs und des Chors waren wahrscheinlich Maßwerkfenster.

Das frühere einfache Portal an der Südseite wurde zugemauert und wahrscheinlich wurde an der Westseite ein Portal mit mehr Schmuckelementen geöffnet. Im Laufe der Forschung fanden sich keine auf Fresken verweisende Spuren. Die Außenfassade

und die Seitenwände der Innenräume bedeckt weißgekalkter Putz. Im nordöstlichen Wandabschnitt des Chors wurde eine mit Blindmaßwerk-Tympanon gekrönte Monstranznische angeordnet, die sehr der Monstranznische ähnelt, die sich in der Kirche von Tiszaszentmárton befindet. Der Turm der Kirche wurde Anfang des 19. Jahrhunderts errichtet. Die letzte Instandsetzung der Kirchenfassade wurde 2012 mit der Vorstellung der besonders schönen Maßwerkverzierungen abgeschlossen.

* A brosurra Juan Cabello, Simon Zoltán leírása alapján készült

+36 30 639 4369
Tornyospálca, Árpád tér 5.
reformatuslelkesz@gmail.com

Partnerség határok nélkül

Jelen kiadvány az Európai Unió társfinanszírozásával készült. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Terület-fejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft. felel a kiadvány teljes tartalmáért, mely nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

A „Tourist route to the common religious and cultural heritages” című projekt a Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 (www.huskroua-cbc.net) keretében valósul meg az Európai Unió társfinanszírozásával. Az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz (ENPI) finanszírozási forma az Unió külső határai mentén történő határon átnyúló együttműködések támogatását szolgálja. A HU-SK-RO-UA ENPI CBC Program átfogó célja olyan tevékenységek ösztönzése, melyek egy sokkal intenzívebb és hatékonyabb társadalmi és gazdasági együttműködést eredményeznek Ukrajna és a tagállamok közös határmenti régióiban.

Az Európai Unió 27 tagállamból áll, melyek fokozatosan összekapcsolódnak a know-how, erőforrások megosztásán és sorsaikon keresztül. Ötven éves bővítési folyamat eredményeként kiépítették a stabilitás, demokrácia és fenntartható fejlődés zónáját a kulturális sokszínűség, tolerancia és egyéni szabadságjogok fenntartása mellett. Az Európai Unió megosztja vívmányait és értékeit a határain túli országokkal és népekkel. Az Európai Bizottság az EU végrehajtó szerve.

A Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program a 2007-2013-as programozási időszakban kerül megvalósításra a programban résztvevő tagállamok Ukrajnával szomszédos határain. Az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz (ENPI) finanszírozási forma az Unió külső határai mentén történő határon átnyúló együttműködések támogatását szolgálja. A program általános célkitűzése: Az együttműködés fokozása és elmélyítése Ukrajna Kárpátalja, Ivano-Frankivszki és Csernovici megyei és a tagállamok támogatott, illetve „szomszédos” határmenti régiói között, környezeti, szociális és gazdasági szempontból fenntartható módon. A program Közös Irányító Hatósági funkcióit a magyar Nemzeti Fejlesztési Ügynökség látja el. A program hivatalos honlapja: www.huskroua-cbc.net.

A Program az Európai Unió
társfinanszírozásával valósul meg

Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna
ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program

